

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

במהות התפילה

הלכה

מצות התפלה

פרשת חיי שרה תשפ"ד

שנה כ"ה – קובץ חי' [תת"ס]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת חיי שרה

מצות התפלה

"ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" (כ"ד ס"ג).

"ויפגע במקום" (כ"ח י"א).

"וישכם אברהם בבקר" (י"ט כ"ז).

"איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום...
תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, אברהם תקן תפלת שחרית
שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין
עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל. יצחק תקן תפלת
מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה
אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו.
יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה
אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא
בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ב"י" (ברכות כ"ו ע"ב).

א

מצות התפלה ומצות העבודה

נחלקו הראשונים במצוה זו של עבודה מה פישרה, וג' מחלוקות בדבר.

שיטת הרמב"ם דמצות תפלה מה"ת היא, דחייב אדם מה"ת להתפלל בכל יום,
וכמ"ש בספר המצוות (עשה ה') ובהקדמה להלכות תפלה, וכ"כ בתחילתן (פ"א ה"א):
"מצות עשה להתפלל בכל יום". והרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות חולק על הרמב"ם,
וס"ל דדרשה זו אינה אלא אסמכתא, ומצות תפלה אינה אלא מדרבנן, ומצות העבודה
היא מצוה כוללת וז"ל: "עיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם שתהי' כל עבודתנו לאל ית'
בכל לבבינו כלומר בכונה הרצויה שלימה לשמו". והסמ"ג (עשה י"ט) נקט כשיטת
הרמב"ם דמצות תפלה מה"ת היא, בעוד הסמ"ק (מצוה י"א) כתב כשיטת הרמב"ן
עיי"ש.

א

מצות התפלה

אמנם הרמב"ן בסוף דבריו לאחר שהאריך להוכיח דמצות תפלה מדרבנן, הוסיף על הלוחות הראשונות אשר בידיו, וכתב "ואם אולי יהי מדרשם בתפלה עיקר מן התורה וכו' נאמר שהיא מצוה לעת הצרות" וכו', הרי לן חידוש בדברי הרמב"ן דאפשר דבאמת יש מצוה מה"ת להתפלל, אך לא כשיטת הרמב"ם דמצוה להתפלל בכל יום אלא מצוה זו נוהגת בשעת צרה בלבד.

[והרי בלא"ה יש מצוה מה"ת לזעוק ולהריע בשעת מלחמה ובשעת צרה, כמבואר בפר' בהעלותך (במדבר י' ט): "והיה כי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות. וכ"כ הרמב"ם בריש הלכות תעניות, וז"פ].

ויש לעיין בשיטת הרמב"ן מה עיקר שיטתו, האם מה שכתב בתחילת דבריו דאין כלל מצוה מה"ת להתפלל, דהתפלה מחסדי הקב"ה ששומע תפלת כל פה, אבל איננה חובה, ומצות העבודה כללית היא לכל מצוות התורה שיעשו בכונה שלימה ודעת רצויה, או שמא מה שכתב בסוף דבריו שיש מצוה להתפלל בשעת צרה. וראיתי בספר החינוך (מצוה תל"ג) שכתב בסו"ד דמי שהיה בצרה ולא התפלל לקב"ה ביטל מצוה זו לדעת הרמב"ן [כ"ה בגירסת המנחת חינוך, וראיתי בזה נוסחאות אחרות שכתוב בהם לדעת הרמב"ם אך לשון זה משובש ורחוק שיכתוב החינוך: "מי שעבר עליו יום אחד ולא התפלל ביטל מצוה לדעת הרמב"ם ומי שהוא בצרה ולא התפלל ביטל מצוה להרמב"ם", ולכן נראה ברור כגירסת המנ"ח].

ומבואר מדבריו דנקט סוף דברי הרמב"ן לעיקר, אך זה תימה גדולה דבסוף ספר המצוות כתב הרמב"ן להדיא שהוא מסלק מחשבוננו של הרמב"ם מצוה ה', ומוכח מדבריו דעיקר שיטתו כתחילת דבריו, דאין התפלה מצוה מה"ת כלל, אלא שכתב דאף אם נקבל את דברי הרמב"ם דתפלה מה"ת כדרשת חז"ל על פסוק זה נאמר דאין המצוה אלא בשעת צרה כנ"ל. וראיתי שגם המג"א (סי' ק"ו סק"ב) כתב בדעת הרמב"ן דאין מצות תפלה מה"ת כלל עיי"ש.

ונמצאו שלש מחלוקות בדבר, דעת הרמב"ם דמצוה מה"ת להתפלל פעם אחת ביום, דעת הרמב"ן אליבא דהחינוך דמצוה מה"ת להתפלל בשעת צרה, ודעת הרמב"ן כדמשמע מדבריו דאין מצות תפלה מה"ת כלל אלא זכות וחסד ה'.

וראיתי בדברי הגרי"פ פרלא בספר המצוות לרס"ג (ח"א עשה ב') שהוכיח מדברי הרס"ג בספר האמונות והדעות (מאמר חמישי) דג' תפלות בכל יום דאורייתא, אך

מצות התפלה

באמת לא מצינו לאחד הראשונים שג' התפלות יהיו מה"ת, ונראה ברור דאין כונת הרס"ג שם דהוי מצוה מה"ת ממש, אלא שיש לו עיקר מה"ת שהרי אבות תקנום ורמוזי באורייתא.

וכיוצא בזה צ"ל בביאור דברי הגמ' (תענית כ"ח ע"א) דקרבו עצים דוחה מעמד של נעילה אבל לא מעמד של מנחה, דהללו דברי תורה והללו דברי סופרים. ופירשו שם רש"י ותוס' (ד"ה הללו) דמנחה דבר תורה היא, וביאר רש"י דילפינן מיצחק דכתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה", ותימה דסוגיא זו סותרת את המבואר בכמה מקומות בגמ' דתפלה דרבנן, ואיך אמרו שם דתפלת מנחה מה"ת. וע"כ צ"ל דאין כונת הגמ' שם דהוי מה"ת ממש, אלא דתפלת המנחה חשיבא ד"ת לגבי נעילה דהוי לגמרי מדברי סופרים, משום דתפלת מנחה רמיזי בקרא ויצחק תיקנה כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה, ולפיכך חמורה תפלת מנחה מנעילה, אף שגם תפלת מנחה אינה מצוה מה"ת. ובדרך זה נראה גם בכונת הרס"ג בספר אמונות והדעות, וז"ב.

והנה בברכות (כ' ע"ב) מבואר במשנה דנשים חייבות בתפלה, ונחלקו הראשונים בגירסת הגמ', לגירסת רש"י אמרו שם: "מ"ט, משום דרחמי ניהו", וכל כונת הגמ' לבאר למה חייבו חכמים את הנשים במצות התפלה. וביאר רש"י דה"ג, משום דלשיטתו דתפלה דרבנן, וגם המאירי שם כתב לפי גירסא זו דתפלה דרבנן ולא מה"ת. אך התוס' (ד"ה בתפלה) וכמה ראשונים גרסו שם בגמ' "פשיטא, מהו דתימא הואיל וכתיב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי קמשמע לן", והיינו דמתחילה קס"ד דמצות עשה שאין הזמן גרמא היא ומהי"ת לפטור נשים, ותירצו דכיון דכתיב ערב ובקר וצהרים הו"א דהוי מ"ע שהזמן ג"ג, וקמ"ל דחייבות. ולפי גירסא זו משמע דתפלה מה"ת שהרי הקשו פשיטא דנשים חייבות כיון דמ"ע שאזמ"ג, ואם כל מצותו מדרבנן אין זה תלוי אלא בתיקון חז"ל באופן מסויים וככל מצוה ומצוה.

ובאמת כבר הוכיח המגילת אסתר מסוגיא זו (שם) כשיטת הרמב"ם דתפלה מה"ת. ובשאג"א (סי' י"ד) תמה עליו דאדרבא ממה שאמרו דנשים חייבות משום דרחמי הוי משמע דהוי מדרבנן, אך באמת נראה דשאלה זו תלויה בשתי הגירסאות שבדברי הראשונים שם כמבואר.

וראיתי בפמ"ג בהלכות י"ט (סי' ת"צ משבצות זהב ס"ק ב') שהעיר בדעת הרמב"ן דאין מצות התפלה מה"ת, ממה שכתב הרמב"ן בפ"י על התורה (ויקרא כ"ג ב') בביאור

מצות התפלה

מצות "מקראי קודש" במועד, שהוא "לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל בכסות נקיה", הרי דתפלת המועד מה"ת היא. אך באמת נראה פשוט דאין כונת הרמב"ן דכל זה מה"ת ממש, דא"כ נחדש דמצוה מה"ת להתפלל בפרהסיא דוקא ולא שמענו כזאת מעולם, ונחדש עוד דכסות נקיה חיוב מה"ת היא, אלא נראה פשוט דעיקר המצוה היא לנהוג בו קדושה, אלא דראוי גם לקדש אותו בתפלה והלל בכסות נקיה בפני קהל ועדה להגדיל שמו הגדול, ויש בכך מצוה אבל אין זה חיוב גמור מה"ת, וכ"ז נראה ברור ופשוט לענ"ד.

והנה בערוך השלחן (ריש סימן פ"ט) האריך לטעון דגם לשיטת הרמב"ן עיקר תפילה דאורייתא דהלא משלשת עמודי תבל היא, אלא שאין מקומה במנין התרי"ג, וכתב בזה כמה דרכים, עי"ש.

אך אין דבריו מתיישבים בלשון הרמב"ן. ויותר נראה דודאי התפילה מיסודות העבודה היא, אך אין חיובה מה"ת, אמנם אפשר שכדי להשלים את החיוב לשלימות העבודה בהכרח צריך גם להתפלל. ודו"ק בדקות הענין.

ב

החיוב מה"ת ותיקון חכמים

והנה הרמב"ן הוכיח שיטתו מכמה סוגיות מפורשות שמבואר בהן להדיא בדברי הגמ' דתפלה דרבנן:

א. בברכות (כ"א ע"א) לגבי בעל קרי קורא קר"ש כיון דהוי מה"ת אבל אינו מתפלל כיון דתפלה דרבנן.

ב. בשבת (י"א ע"א) דר"ש בר יוחאי וחביריו שתורתן אומנותן מבטלין ת"ת בשביל קר"ש דאורייתא ולא לתפלה דרבנן.

ג. בסוכה (ל"ח ע"א) דמפסיקין הסעודה בשביל לולב דאורייתא אבל לא לתפלה דרבנן.

מצות התפלה

ובישוב שיטת הרמב"ם כתב הכס"מ (ריש הל' תפלה) דכל אותן הסוגיות עוסקות בסדר התפלה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, אבל מה"ת יוצא בתפלה כלשהי ללא מטבע מסויימת ובהכי לא איירי עי"ש.

ומשמע מדברי הכס"מ דמה"ת יוצא בתפלה כל דהו ממש ללא שום נוסח ומטבע, וכ"כ המגן אברהם (סי' ק"ו ס"ק ב') ליישב מנהג זמנו דנשים לא התפללו, דמה"ת יוצאים יד"ח בכל תפלה שהיא שאומרות בבוקר בקומן משנתן, ואף חז"ל לא חייבו יותר מזה, ורק לאנשים תיקנו את תפלת העמידה עי"ש [ולכאורה נראה דגם בברכת הנהנין יוצא יד"ח מה"ת כיון שהודה הודאה כל שהיא להקב"ה], והדברים מפורשים בפ"י הרא"ה למס' ברכות (דף מ"ח ע"ב) שהקשה קושיא גדולה דמאי שנא תפלה דאף שעיקר מצותה מה"ת אמרו בה שהיא מדרבנן, כיון שנוסח התפלה הוא מדרבנן, מברכת המזון דפשיטא לן בכל הש"ס דהיא מה"ת, אף שגם בברכת המזון אין נוסח אחד מסויים מה"ת, וכל אחד מברך לפי צחות לשונו, ונוסחתה מדרבנן (עי' מנחת אשר דברים סי' כ'). ותי' הרא"ה דברהמ"ז ענינה מוגדר ומסויים מה"ת לברך על הארץ הטובה אף שנוסחתה מדרבנן, אבל בתפלה אף כל עיקר ענינה אינו מוגדר מה"ת, דיוצא יד"ח בכל ענין מעניני התפלה בין בשבח ובין בהודאה ובין בבקשת צרכיו, ומשום כך אמרו דתפלה מדרבנן עי"ש היטב.

ובשאג"א (שם) הקשה עוד לשיטת הרמב"ם, מהמבואר בברכות (כ"א ע"א) דבעל קרי קורא קר"ש בשלימותה אף שמה"ת יוצא יד"ח בפסוק ראשון או בפרשה ראשונה, דכיון שעיקר מצותה מה"ת אמרו חכמים שיקרא קר"ש כדרכו אף במה שאינו אלא מדרבנן, ומאי שנא מתפלה דגם עיקר מצותה מה"ת ואעפ"כ אמרו שבעל קרי לא יתפלל.

ויש ליישב קושייתו לפי"ד הרא"ה, דגם מצות קר"ש מה"ת מוגדרת וברורה לומר פסוקים אלה שיש בהם קבלת עול מלכות שמים, ואנשי כנה"ג הוסיפו עליהם פרשיות שגם בהם יש קבלת עול מצות, וק"ו הוא מברהמ"ז, דמה"ת אין בה נוסח מסויים כלל אלא ענין מוגדר דהיינו לברך על המזון, וכ"ש קריאת שמע שאף מה"ת היא פרשה מסויימת, אלא שחכמים הרחיבו בה והוסיפו עליה, ומשום כך תיקנו לבע"ק לומר כולה, משא"כ בתפלה שמה"ת אין בה לא נוסח מסויים ולא ענין מוגדר.

מצות התפלה

אך עדיין צ"ע וביאור בזה דמ"מ עיקר המצוה בשניהם מה"ת ונוסח המצוה ומטבע שלה מדרבנן ומה לן במה שמצות ברהמ"ז מוגדרת יותר.

ונראה להוסיף בזה דשאני תפלה דרבנן, מבהמ"ז וק"ש דרבנן, ביסוד גדרן. דבהמ"ז וק"ש באו חכמים רק להרחיב את דיבור המצוה ולתקן את ניסוחה, אבל מהות המצוה אחת היא מה"ת ומדרבנן, משא"כ בתפלה דנראה דחלוקה מצות תפלה מהתורה לתפלה שתקנו רבנן.

דהנה מבואר לא רק בדברי הרמב"ן אלא אף בדברי הרמב"ם, דאין מצוה זו "מצות תפלה" בלבד אלא "מצות עבודה" דלעבדו בכל לבבכם כתיב, ולדעת הרמב"ן מצוה כוללת היא, דמצוה על האדם לקיים את כל מצות ה' בכונה רצויה ושלמה, ואין כונת התורה למצות התפלה, ואף הרמב"ם אף דנקט דמצות תפלה נלמדת מפסוק זה, מ"מ כתב בפרטי המצוות בריש הל' תפלה: "לעבוד את ה' בכל יום בתפלה", הרי שגדר המצוה הוא העבודה, אלא שהתפלה היא יסוד עיקרי בעבודה זו.

[וכבר ביארתי בכמה מקומות שמצינו בכ"מ בדברי הרמב"ם דבפרטי המצוה כותב את הגדרת המצוה ומהותה, בעוד שבגוף ההלכות כותב רק את ההלכה לכשעצמה, כגון בהלכות תשובה שבפרטי המצוה כתב: "שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה", בעוד שבפ"א ה"א כתב "מצות עשה להתודות", ועיי' מנחת אשר דברים (סי' פ').]

והדברים מפורשים בדברי הרמב"ם בספר המצוות (שם) שכתב:

"שצונו לעבדו יתעלה וכו' ואעפ"י שזה הציווי הוא ג"כ מן הציווים הכוללים וכו' הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה".

הרי שגם הרמב"ם מודה שמצוה זו כוללת, אלא דס"ל דמ"מ נתחדש בה מצוה מסויימת להתפלל אך מהות המצוה וגדרה עבודה והתפלה היא מעיקרי עבודה זו.

אך במצות התפלה שתיקנו חז"ל, נראה שיסודה ומהותה "רחמי" ולא עבודה, דהיינו בקשת צרכיו של אדם כדי לקבל שפע אלקי מן הקב"ה, וכמבואר בברכות (שם) דמש"ה חייבו גם את הנשים בתפלה כיון דרחמי נינהו וגם נשים צריכות רחמי. ולפי"ז נראה דמה"ת יוצא בכל אחד מעניני התפלה בין בשבח בין בהודאה בין בבקשת צרכיו, וכמו שהבאנו לעיל מהרא"ה והמגן אברהם, דבכולהו יש עבודה, וכולהו בכלל עבודות כדרך עבד העומד לפני רבו ומבקש צרכיו או מודה לו, דעצם עמידת האדם בתפלה

מצות התפלה

לפני הקב"ה עבודה היא, אבל מצות חכמים דתפלה יש רק בבקשת צרכים שהיא גדר רחמי, ומ"מ תיקנו חז"ל שקודם יסדר שבחו של מקום ואח"כ יבקש צרכיו ואח"כ יודה, וכמבואר בברכות (ל"ב ע"ב, ל"ד ע"א) וכפי שעשה משה. ומה דמשמע מלשון הרמב"ם (פ"א ה"ב מתפלה) דהוי מה"ת דכתב: "חיוב מצוה זו כך היא וכו'", אין כונתו דכך הוא עיקר החיוב ואינו יוצא יד"ח בדרך אחרת, אלא דכך ראוי לנהוג כדרך שנהג משה וממנו יש ללמוד דרך ארץ שבתפלה, אבל באמת יוצא יד"ח כל שהוא מודה [כלשון הרא"ה] ובתפלה כל שהיא [כמ"ש המג"א].

ואפשר דשני גדרים אלה שבתפילה, עבודה ורחמי, שורשם במה שנחלקו בברכות (כ"ו ע"ב) אם תפילות אבות תיקנום או כנגד תמידין תיקנום, ולמסקנת הגמ' אלה ואלה דא"ח, "לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבנות".

ונראה לכאורה דמצד תקנת האבות תפילה רחמי היא, דהאבות תיקנו את התפילות כדי לעורר רחמי שמים על ישראל, וכנגד מה דאסמכינהו אקרבנות תפילה עבודה היא כשם שקרבנות עבודה המה. וראה מה שפירש רבינו יונה (אבות פ"א מ"ב) "על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים", שעבודה היינו עבודת הקרבנות ועבודת התפילה. ויש להאריך בכל זה ואכמ"ל.

ולפי"ז נראה דבמצות תפלה לא באו חכמים לתקן נוסח ומטבע בלבד, אלא גדר נוסף שהוא רחמי ולא עבודה בלבד, ושאיני בזה תפלה מבהמ"ז וקר"ש. כן נראה לבאר וליישב שיטת הרמב"ם ממה שהקשו לשיטתו הרא"ה והשאג"א.

אך אף שהדברים מתקבלים בשיטת הרמב"ם, אין זה דעת הרמב"ן, דהלא כתב דעיקר מצות תפלה היא בשעת צרה, ופשוט דעיקר התפלה בשעת צרה רחמי היא, שמבקש ומתחנן מהקב"ה שיושיענו ויגאלנו מצרתנו ולא גדר עבודה בלבד, וגם מדברי המג"א הנ"ל מבואר שלא כדברינו.

ג

מצוות התפילה בכל יום

והנה כאמור שיטת הרמב"ם דחייב אדם מן התורה להתפלל בכל יום, ויש לעיין מנא לן דמצוה זו רובצת על האדם בכל יום, והלא מקור המצוה במה דכתיב (שמות כ"ג ה') "ועבדתם את ה' אלהיכם", ועבודה זו תפילה היא, וכמ"ש (תענית ב' ע"א) "ולעבדו

מצות התפלה

בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה", ובפסוקים אלה אין רמז שהמצוה נוהגת בכל יום.

ושנים מנושאי כליו של הרמב"ם כתבו בזה שתי דרכים:

א. הלחם משנה (תפילה פ"א ה"א) הביא בשם הקרית ספר, דכיון דבסיפא דקרא (שם בפר' משפטים) כתיב "וברך את לחמך ואת מימך", כשם שאדם אוכל לחם לשבעה ומים בכל יום ויום כך גם רישא דקרא ועבדתם את ה"א נאמרה בכל יום ויום.

והדברים חידוש דהלא מעין דרשה יש כאן, ולא סברא, והדרשות מסורות לחז"ל ואין דרך הראשונים לדרוש דרשות מן המקראות, וביותר תמוה שהרמב"ם חידש כן מדנפשיה ללא כל מקור בדברי חז"ל, וחידש זאת מכעין דרשה, מבלי לגלות את מצפוניו.

ובכסף משנה שם כתב:

"ועבודה זו צריכה שתהיה בכל יום שאם אינה בכל יום אולי נבא לומר שהיא פעם אחת בכל ימיו וזה ממה שלא יסבלהו הדעת וא"כ ע"כ החיוב הוא להתפלל בכל יום".

וגם בדבריו יש לתהות, דזה דלא מסתבר להניח שאין המצוה נוהגת בכל יום, אין בו די לחדש שאכן מצוה זו נוהגת בכל יום. ולענ"ד הדלה והשפלה עדיין יש לתהות מנין לו שמצוה זו נוהגת בכל יום.

וכיוצא בדבר יש לתהות בדברי הרמב"ם גם לגבי מצות ברכת כהנים שנצטוו הכהנים לברך את ישראל, דגם בהלכה זו כתב הרמב"ם בפרטי המצוה בריש הלכות תפילה: "שנייה לברך כהנים את ישראל בכל יום". וגם במצוה זו יש לשאול מנ"ל שמצוה זו רובצת חובה על הכהנים בכל יום ויום.

ונראה בזה מה שנתבאר בדברינו בכמ"ק דמצוות התורה מתחלקות לשני גדרים יסודיים, מצוות שעיקרן בתוצאה, ומצוות שעיקרן בעצם עשיית המעשים, שמטבען ומהותן עבודת האל המה.

וחילקנו בין אלה לאלה לגבי כמה סוגיות יסודיות בהלכה, כהא דמצוות צריכות כונה, שאין הלכה זו נוהגת אלא במצוות שהן עצמות עבודת ה' ולא במצוות שמהותן

מצות התפלה

בתוצאה (עיינן מנחת אשר כללי המצוות סימן י'), והא דשליחות שאינה נוהגת אלא במצוות שבתוצאה ולא במצוות שעניינם בעצם המעשים, ואכמ"ל.

ונראה בעומק שכל המצוות שעל סדר היום, שבת ומועד יסודן בעצם עשיית המעשים, והן הם תכלית עבודת ה' כגון קריאת שמע, תפילה ומאה ברכות בכל יום, קידושא ואבדלתא בשבת ויו"ט, מצה ומרור וסיפור יציאת מצרים, הסוכה והלולב, דשיגרת החיים של אדם מישראל היא שיגרה של עבודת האל, וכל שאר מצוות התורה עיקרן בתוצאה.

ונראה עוד יתירא מזו שמבחינה זו כמה יפה גם חזור ושוב, כל מצוה שבתורה שמצד עצם מהותה אין בה תוצאה נרצית אלא כל עיקר טבעה וענינה עבודת האל, ואינה קשורה לשבת ומועד, בהכרח שייכא לסדר היום ומצוותה בכל יום ויום, דכל המצוות שעבודת ה' המה מצד עצם מהותן, ידענו בהכרח שעבודת היום המה, ויש לקיימן בכל יום ויום.

כך נראה לגבי מצוות התפילה ומצוות ברכת כהנים, וכך נראה לגבי מצוות תפילין דהסכמת האחרונים שגם מצוות תפילין רובצת עלינו חובה בכל יום ויום, כך כתב הכסף משנה (הל' יסודי התורה פ"ה ה"א) וכך כתב הלבוש (או"ח סימן ל"ז ס"ב) וכ"ה במשנה ברורה (שם ס"ק ב' בשם הפרי מגדים). וגם בזה יש לתמוה הלא אין רמז בכתובים ואף לא מקור מפורש בדברי חז"ל שמצוה זו חובה בכל יום ויום.

וע"כ נראה גם בזה, דכיון שמצוות תפילין לא קשורה בתוצאה, אלא כל מהותה ועניינה קבלת עול מלכות שמים ועבודת ה', בהכרח שמסדר היום היא (ועי' מנחת אשר שמות סימן ל"ג).

ודו"ק בעומק הדברים ופשטותן.

ד

בגדרי כונת התפילה

והנה ידועים דברי הגר"ח מבריסק (בפ"ד ה"א מהל' תפילה) שחידש שני דינים בכונת התפלה, דין אחד שכתב הרמב"ם (שם הט"ז) מהל' תפלה: "שיראה את עצמו כאילו עומד לפני השכינה", וכונה זו מעכבת בכל התפלה ולא רק בברכת האבות בלבד,

מצות התפלה

ודין נוסף שכתב בפרק י' (ה"א) שיתכוין לפירוש המילות ולתוכן הדברים שמוציא בשפתו, ובכונה זו אמרו דאם כיון באבות די בכך ויצא יד"ח בדיעבד. ובגר"ח יישב בדרכו מה שנראה כסתירה בדברי הרמב"ם עי"ש.

ולפי דברינו נראה דאותם שני דינים אינם אמורים בכונת התפלה בלבד, אלא שני דינים בכל עיקר מהות התפלה, דהכונה שיראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה יסודה בדין עבודה שבתפלה כמבואר דזה מהות העבודות שיעמוד כעבד לפני אדונו לשבח ולבקש, וכונת פירוש המילות ותוכן הדברים עיקרה מדין רחמי שידע מה הוא מבקש, ודו"ק.

[והחזו"א בגליונות להגר"ח חלק על דבריו ופירש את דברי הרמב"ם בענין אחר, ובתו"ד כתב דלענין עיקר הכונה שהוא עומד לפני השכינה יצא יד"ח בכונה כהה שיש בלב כל אדם כשהוא עומד בתפלה, והארכתי בעיקר דבריו במנחת אשר למס' פסחים (סימן פ"א מכתב ג').]

אמנם בדברי החינוך (במצוה תל"ג) מבואר דרך מחודשת בזה לא כמר ולא כמר, דז"ל:

"וכן מענין המצוה מה שהזהירו בכונת הלב וכו' ויותר בברכה הראשונה שמי שלא כיון בה מחזירין אותו, וענין כונה זו שחייבו בשבילה חזרה היא לפי הדומה שיתן האדם אל לבו שלפני ה' הוא מתפלל ואליו הוא קורא ויפנה מחשבתו מכל שאר המחשבות".

הרי דעל כונה זו שהוא עומד לפני השכינה כתב דאינה מעכבת אלא בברכת אבות, ולא כדברי הגר"ח שהיא מעכבת בכל התפלה, ולא כדברי החזו"א שאינה מעכבת כלל, ודו"ק.

והנראה בזה עיקר לפי ספר החינוך.

דהנה נראה דלא שני דינים יש בכונת התפלה כדברי הגר"ח, אלא ג' דינים יש בזה:

א. כונת המצוה מדין מצוות צריכות כונה. ולגבי כונה זו כבר נתבאר דדי בהכרה כללית ועמומה שהוא עוסק במצוה, וכמ"ש החזו"א עי"ש.

מצות התפלה

ב. פירוש המילות. וזה גדר מיוחד שנוהג בכל המצוות שבדיבור כבתפילות, בקריאות ובידיויים, דבכל המצוות שבדיבור צריך לכוון לתוכן הדברים שמוציא בשפתיו.

ג. כונת העבודה. דכיון דכל עיקר גדר מצות התפלה משום עבודה היא, ולא למדנו מצוה זו אלא מדכתיב "לעבדו בכל לבבכם", כמבואר במס' תענית (ב' ע"א): "איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה", וכמ"ש הרמב"ם בפרטי המצוות בריש הל' תפילה, "לעבוד את ה' בתפלה", צריך לכוין שהוא עומד לפני ה' לעבדו עבודת הלב בתפלה.

ובדברי ספר החינוך מבואר דכונה זו לעבוד את ה' היא המעכבת בברכה ראשונה. ונראה כנ"ל דכיון שזו כל מהות התפילה שהיא עבודה שבלב, ללא כונה זו חסר בכל עיקר גדר התפלה, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ד הט"ו) דתפלה ללא כונה אינה תפלה.

ובלשון השו"ע משמע דשתי כוונות אלה, פירוש המילות וכונת העבודה, דין אחד להן, שהרי כתב (סימן צ"ח ס"א) "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו וכו'". הרי שכלל שתי כוונות אלו בחדא מחתא, ושוב כתב (סימן ק"א ס"א) "המתפלל צריך שיכוין בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוין בכולן לפחות יכוין באבות".

ומדלא נחית לפרש בסימן ק"א באיזו כונה מדובר, נראה ברור דקאי אדלעיל בסימן צ"ח, הרי לן דשתי כוונות אלה מעכבות בברכת האבות.

ולפי דרכנו נראה בדעת החינוך, דבאמת כוונת התוכן ופירוש המילות אינן מעלה יתירה בברכת האבות, ואדרבה עיקר רחמי בברכות האמצעיות שבהן בקשת צרכיו של אדם ובהן רחמי ה' וחסדיו על האדם, אבל ברכה ראשונה ענינה סידור שבחיו של מקום.

אבל עיקר מעלת העבודה שבתפילה דוקא בתחילת התפילה כשנעמד לפני המלך לשבחו לרוממו ולבקש צרכיו ממנו, ולפיכך קבעו דכונה זו שהוא עומד לפני המלך מעכבת דוקא בברכה ראשונה.

ודו"ק בכ"ז.

במהות התפילה

במהות התפילה

הנה נתתי אל לבי להבין ולהשכיל במהות מצוות התפילה, האם היא דוקא בקשת צרכיו של האדם, או שמא כל חלקי התפילה בכלל מצוה זו דהיינו שבח, הודיה, הלל ואף קבלת עול מלכות שמים כולם בכלל תפילה, ובכל דשיח שבין האדם לקוב"ה מקיים מצות תפילה.

ולכאורה נראה דעיקר התפילה היא בקשת צרכי האדם, דבשתי סוגיות הזכירו חז"ל את התפילה כרחמי.

א. בברכות (כ' ע"ב) מבואר דנשים חייבות בתפילה אף דהוי מצות עשה שהזמן גרמא כיון "דרחמי ניהו", ולכאורה רק בקשת צרכים הוי בכלל רחמי.

ב. בסוטה (ל"ג ע"א) אמרו דתפילה נאמרת בכל לשון "תפלה. רחמי היא, כל היכי דבעי מצלי".

הרי לן דהתפילה מוגדרת כרחמי, ולכאורה אין זה אלא בקשת צרכיו.

אך מאידך שנינו בברכות (ל"א ע"א):

"יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, כבר מפורש על ידי שלמה, שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה".

הרי שלשונות מתחלפים יש כאן, תחלה אמרו יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, הרי שבקשת הצרכים אינה קרויה תפלה אלא תפילה שבחו של מקום, ושוב דרשו לשמוע אל הרנה זו תפילה, ואל התפילה זו בקשה, הרי שרינה דקרא היינו תפילה שהוא שבח, ותפילה דקרא הוא בקשה, וצריך אני בזה למורה נבוכים.

וידוע מה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם ההלל הוא בכלל תרי"ג מצוות שבתורה. הרמב"ם בשורש א' הסתייג ממה שבה"ג מנה את מצות ההלל בכלל מנין המצוות וכתב דאין ההלל אלא מצוה מדרבנן, והרמב"ן שם

במהות התפילה

כתב ליישב את שיטת הבה"ג. והגר"א בן הרמב"ם בספר מעשה נסים (סימן א') כתב דההלל בכלל מצות התפילה, ולפיכך אינו מצוה בפני עצמו, עי"ש.

ומריש הוי אמינא להוכיח מדברי המגן אברהם דאף שבח והודיה דהוי בכלל מצות התפילה דאורייתא, שהרי כתב (סימן ק"ו סק"ב) דאף דמצות התפילה היא מצוה מן התורה, אין נוסח התפילה מן התורה ולפיכך נשי דידן לא נוהגות להתפלל ויוצאות ידי חובתן בתפילה כלדהי בבוקר. והרי אין המנהג לבקש צרכיו בבוקר אלא לומר הודיה ושבח כגון מה שנהוג לומר בקומו משנתו "מודה אני לפניך וכו".

אך באמת לשון המגן אברהם שם "מדאורייתא די בפעם אחד ביום ובכל נוסח שירצה ולכן נהגו רוב נשים שאין מתפללות בתמידות משום דאומרי' מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה".

הרי שכתב להדיא דאומר איזה בקשה, ולכאורה משמע שצריך בקשה.

והנראה עיקר בזה דאף דעיקר מצות התפילה בקשת צרכים היא, אף השבח והודיה בכלל, וכיוצא בזה מצינו במצוות רבות שיש בהם עיקר ותוספת וכמו שהארכתי במק"א.

ב

ולכאורה כל זה תלוי בביאור פירוש התיבה תפילה. ומצינו בזה כמה דרכים:

א. משפט. כתב הרד"ק בספר השרשים (ערך פלל) לאחר שביאר שפלל ענינו משפט כמו "ונתן בפלילים", כתב:

"ואמר על התחנה והבקשה בבנין התפעל ויתפלל אברהם אל האלהים, והתפלל אל הבית, ויתפלל בערך וחיה, והשם תפלה למשה, שמעתי את תפלתך תפלה, לפי שהמתפלל יבקש ממנו שישפטנו ברחמיו ולא יפנה לרוב הרעות שעשה כי המשפט הוא שיעזוב לו מעונותיו ולא יזכירם לו כלום כמו

במהות התפילה

שאמר הנביא יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעטיני".

וכעין זה כתב באבודרהם (תקון התפלות ועניניהם):

"זכ' החכ' ר' דוד קמחי שנקראת התחנה והבקשה תפלה מלשון (ישעיה כח, ז) פקו פליליה שענינו דין ומשפט. והטעם כי המתפלל מבקש מאת השם שישפטנו ברחמיו ולא יפנה לרוב הרעות שעושה, כי המשפט הוא שיעזוב לו מעונותיו ולא יזכרם לו כלם כמו שאמר הנביא (ירמיה י, כד) יסרני י"י אך במשפט אל באפך פן תמעטיני".

וכך כתב המאירי בפירושו למשלי (ט"ו ח'):

"זבח רשעים תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו. ותפלת ישרים ר"ל המשפט והדין שהישר עושה בעצמו ללכת בדרך ממוצעת לתת לכל אחד חוקו, ותפלת ישרים ר"ל המשפט והדין שהישר עושה בעצמו ללכת בדרך ממוצעת לתת לכל אחד חוקו, ובלשון לע"ז (יוגיי"מנט) כי לשון תפלה הוא לשון משפט ודין, ראה פניך לא פללתי, כלומר לא שפטתי בבחינת לבי, ולא הכרעתי בשכלי שאראה עוד פניך, ויעמוד פנחס ויפלל, ר"ל שפט בעצמו והכריע בעצמו שראוי הוא לדקור את זמרי בחרב, אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו, כלומר מי יזקק להשמט בעדו, וכן כל לשון תפלה הוא בקשה מהאל ית' שלא ידינהו כמעלו, אבל שישפוט בעצמו איך יחמול עליו ואיך ינחהו במעגלי הרחמים והחסד, וכן הסכימו בה כל המדקדקים".

הרי שפירשו ענין התפילה מלשון משפט, והמתפלל מבקש שהקב"ה ידון אותו לרחמים וימלא מבקשותיו.

ב. ובספר עיון תפילה להגאון רבי יעקב צבי מקלגברג בעל הכתב והקבלה (בפתח דברים בהערה) פירש גם הוא התפילה מלשון פלל, וכתב לפרש שהוא לשון הבדלה כמו "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן"

במהות התפילה

(שמות ח' י"ח), והמתפלל מבקש שהקב"ה יבדיל בינו ובין מזלו הרע ויבדיל אותו לטובה ולברכה.

ושני פירושים אלה מתאימים לבקשת צרכים ולא לשבח והודיה.

ג. המהר"ל בבאר הגולה (באר ד' ד"ה והמאמר הזה) כתב אף הוא שתפילה היא משורש פלל אך פירש שענינה מחשבה כמו "ראה פניך לא פללתי" (בראשית מ"ח י"א) וכדברי רש"י שם "לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך. עוד, פללתי לשון מחשבה כמו (ישעיה ט"ז ג') הביאי עצה עשי פלילה". וזה ענין התפלה וכמו "ויעמוד פנחס ויפלל", עי"ש.

הרי לן כמה פירושים בביאור תיבה זו, תפלה, ולדעת כולם זה מלשון פלילים ואף התבססו על הכתוב "ויעמוד פנחס ויפלל", ולכאורה יש לתמוה מהמבואר בגמ' (סנהדרין פ"ב ע"ב) "ויעמד פינחס ויפלל - אמר רבי אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל, מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו" ופרש"י "פלילות - ריב".

ד. ואפשר שגם תפילה כענין ריב, כי הריב מתעורר כאשר אדם דורש יותר ממה שהוא זכאי לקבל ומה שמגיע לו, וכך בתפילה מתחננים אנו להקב"ה שיחוננו מאוצרו של מתנת חנם אעפ"י שאיני ראוי ואיני כדאי, ואף אם התפלל ולא נענה חוזר ומתפלל (ברכות ל"ב ע"ב), וזה כעין הריב שעה פנחס עם הקב"ה.

ה. ועוד מקור מצינו בכתוב (בראשית ל' ח') "ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי".

ופרש"י:

"מנחם בן סרוק פירשו במחברת, צמיד פתיל, חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים".

ועוד כתב שם רש"י:

במהות התפילה

"ואונקלוס תרגם לשון תפילה כמו נפתולי אלהים,
נתפללתי בקשות החביבות לפניו, נתקבלתי ונעתרתני
כאחותי, נפתלתי – נתקבלה תפלתִי".

ואפשר ששני פירושים אלה, שני צדדים המה של מטבע אחד דמהות
התפלה חיבור ודביקות היא, ובתפלה דבק האדם ומחובר לאל שומע
תפלת כל פה עמו ישראל ברחמיו, והקב"ה מתאוה לתפלתן של ישראל.

ו. ובדרשות מהר"ם שיק (דרשות ח"א דרוש ט"ו) כתב אף הוא שפירוש
תפלה מלשון דביקות וחיבור, והביא את דברי התוס' יו"ט (סוטה פ"ג
ממ"ב) שפירש את מה שאמרו "כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה
תפלות" דתפלות מלשון טפל, ותי"ו וטי"ת מתחלפות, ובדרכו פירש
המהר"ש שתפלה מלשון טפל, שבתפלה האדם דבק בהקב"ה ונטפל לו,
עי"ש.

ואף שהפירוש והדמיון רחוקים, יש לדברים בית אב לענ"ד בדברי
אונקלוס ורש"י, כמבואר.

ולפי דרך זו ענין התפלה כולל גם שבח והודיה והלל וכל עשרת מיני
הזמר שכתב רש"י (תהלים א' א').

הרי לן כמה דרכים מתורתן של רבותינו הראשונים וגדולי הדורות
בפירוש תיבה זו תפלה מה ענינה ומהותה.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

